

VOKIETIJOS STRATEGIJA OKUPOOTOS LIETUVOS ATŽVILGIU 1917 METAIS

(Archyvinės paieškos ir istoriografinės įžvalgos tiriant kaizerinės Vokietijos politiką)

Doc. dr. Arūnas Vyšniauskas
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Straipsnio tekstas išplaukė iš pranešimo, skaityto 2015 m. gruodžio 3 d. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuva. 1914–1918 metai“. Jame nagrinėjami Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politiniame archyve (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes*) saugomi šaltiniai, tiesiogiai susiję su „Lietuvos (lietuvių) klausimu“, parodoma, kad nuo 1917 m. dėl revoliucinių įvykių Rusijoje tapo itin aktuali jos valstybingumo problema. Į jos sprendimo peripetijas buvo įtraukta ir Vokietijos užsienio reikalų ministerija: ji rūpinosi šios problemos diplomatiniais aspektais tarptautinės teisės požiūriu, rinko atitinkamą informaciją, dalyvavo problemos svarstymuose ir esminiuose sprendimų priėmimo procesuose. Vokietijos reicho politinės ir karinės vadovybės strateginė linija – atkurti Lietuvos valstybingumą lietuvių (lietuviakalbių) tautos pagrindu – aiškiai matoma nuo 1917 m. pavasario, o šios politikos vaisiai išryškėja 1918 m. Šią nuostatą lėmė ne vien vokiečių imperialistiniai planai, bet ir elementarus siekis sustiprinti Vokietijos reicho ir į jo sudėtį įėjusios Prūsijos valstybės geopolitinę padėtį Rytuose, įteisinant Lietuvos atsiskyrimą nuo Rusijos ir kartu palaikant planuojamos lietuvių valstybės atskirtį nuo Lenkijos.

Prasminiai žodžiai: Oberostas, Pirmasis pasaulinis karas, Vokietija, Rusija, okupacija, Lietuvos (lietuvių) klausimas, Vilnius, Lietuvos valstybingumas.

ISTORIOGRAFINĖS PASTABOS

Nuo 2014 m., minint šimto metų, kai prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, sukaktį, daugelyje Europos šalių pastebimai padidėjo dėmesys šio karo istoriniams tyrimams. Ne išimtis ir Lietuva. Nors pas mus nėra labai išsamių „Didžiojo karo“ tyrimų, kaip kitose Europos šalyse, dabar itin palankus metas jiems skirti daugiau dėmesio ir sustiprinti lietuviškąją šios temos istoriografiją, pateikiant naujų tyrimų, komentarų ir vertinių-

mų, žvelgiant iš Lietuvos pozicijų. Viena iš galimų šių istorinių tyrimų atnaujinimo galimybių – iki šiol nenaudotų archyvinių šaltinių paieška ir jų įtraukimas į istoriografiją, apie ką toliau ir bus rašoma šiame straipsnyje. Dėl to tikslinga glaustai apžvelgti dabartinę istoriografijos lygį, sutelkiant dėmesį į kaizerinės Vokietijos strateginę politikos okupuotos Lietuvos atžvilgiu liniją.

Žinoma, kad praktiškai visas lietuvių (lietuviakalbių¹) gyvenamas žemes, buvusias carinės Rusijos imperijos sudėtyje, 1915 m. rudenį baigė okupuoti kaizerinės Vokietijos reicho kariuomenė². Greitai iš šių okupuotų žemių buvo sudarytas karinis administracinis vienetas – Oberostas. Į jo sudėtį šiaurinėje dalyje taip pat buvo įtraukta dalis latvių gyvenamų žemių (Vokietijos okupuotas Kuršas), o pietinėje dalyje – tautiškai mišri teritorija, kuriai priklausė Bialystoko (Balstogės) ir Gardino miestai. Ši pietinė teritorija dabar įeina į Lenkijos ir Baltarusijos valstybių sudėtį, tačiau istoriškai buvo susijusi su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.

Vokietijos politika okupuotos Lietuvos atžvilgiu 1915–1918 m. istoriografijoje jau yra nagrinėta. Tarpukariu, tiesa, nespėta parengti stambesnių vokiečių politikai Lietuvoje skirtų istorijos veikalų. Šia tema buvo paskelbta tik keletas straipsnių ir M. Mašiotaitės-Urbšienės didesnė studija „Karo archyve“, taip pat išleista ir atskiru leidiniu 1939 m.³ Tarpukariu išleistuose lietuviškuose istorijos vadovėliuose vokiečių okupacijos laikotarpis iš esmės pavaizduotas tamsiomis spalvomis. Vokietijos pasiuntinybė Kaune darė netgi diplomatinį spaudimą Lietuvos užsienio reikalų ministerijai (URM) dėl tokio perdėm neigiamo vaizdavimo ir, vokiečių nuomone, juos įžeidžiančio skyriaus 1934 m. P. Šležo ir I. Malinausko „Lietuvos istorijos“ vadovėlyje. Ypatingą vokiečių diplomatų pasipiktinimą sukėlė šio vadovėlio iliustracija, kurioje pavaizduoti vokiečių kareiviai, plėšikaujantys padegtoje lietuvių sodyboje: jos kieme vienas kareivis grasina pistoletu nušauti moterį šalia jau nužudyto ar sužeisto parkri-

¹ Lietuviakalbiai – tai palyginti naujas terminas, kuris pradeda įsitvirtinti lietuviškoje akademinėje istoriografijoje. Šį terminą pastaruoju metu ėmė vartoti ne tik istorikai, bet ir kalbininkai. Šiame straipsnyje lietuviakalbais vadinami gyventojai, kurių gimtoji ir vartojamoji kalba buvo lietuvių.

² 1915 m. rudens pabaigoje nusistovėjus Vokietijos ir Rusijos fronto linijai liko tik nedidelis ploto, kuriame gyveno lietuviakalbiai, rytinis iškyšulys.

³ MAŠIOTAITĖ-URBŠIENĖ, Marija. *Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva*. Kaunas: Spaudos fondas, 1939. Ats. iš: „Karo archyvas“.

tusio vyro ir ant jo ranką uždėjusios mažos dukrelės. Dėl Vokietijos pasiuntinybės reakcijos naujame vadovėlio leidime šios iliustracijos buvo atsisakyta⁴. Nieko teigiamo apie vokiečių politiką okupuotoje Lietuvoje neparašyta ir A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“⁵, apimančioje ir laikotarpį, apie kurį atsiminimai dar buvo gyvi žmonių atmintyje. Kritinis požiūris į vokiečių okupacijos laikotarpį išreikštas ir vokiečių kalba 1932 m. Tilžėje išspausdintame dideliame Vydūno veikale apie septynių šimtų metų lietuvių ir vokiečių santykių istoriją⁶. XXI a. pradžioje šis veikalas, išverstas į lietuvių kalbą, buvo išleistas ir Vilniuje⁷.

Sovietmečiu kaizerinės Vokietijos okupacijos laikotarpis Lietuvoje gana nuodugniai aprašytas akademinėje „Lietuvos TSR istorijoje“, visuose jos leidimuose. Nors atskirų monografijų šia tema nebuvo, jai skirta gana daug vietos Komunistų partijos ir „Tarybų valdžios“ kūrimo 1918–1919 m. istorijai skirtuose veikaluose. Tuo metu neigiamas kaizerinės Vokietijos okupacinio režimo įvaizdis buvo naudingas visai sovietinei istoriografijai, o lietuvių istorikai pratęsė prieškarinę vien negatyvaus Vokietijos vaidmens Lietuvos istorijoje akcentavimo tradiciją. Pabrėžiamas Vokietijos politikos imperialistinis pobūdis, kartu nutylint daugelį nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimosi peripetijų. Nepaisant perdėto ideologizavimo, Lietuvos TSR iki 1990 m. paskelbtos akademinės publikacijos vis dėlto turi išliekamąją faktografinę vertę, be to, yra įdomios ir kaip „tarybinio“ laikotarpio vertinimų ir interpretacijų šaltiniai. Bene daugiausia kaizerinės Vokietijos politikos klausimais Lietuvoje rašė A. Stražas, sovietmečiu paskelbęs nemažai straipsnių akademinėje spaudoje. Tam buvo skirta ir jo 1972 m. apginta daktaro (dabar atitinka habilituoto daktaro) disertacija „Oberosto žemė“ ir jos vieta Vokietijos Rytų politikoje Pirmojo pasaulinio karo metais“⁸.

⁴ KOHRS, Michael H. Das Deutschland-Bild in litauischen Geschichtsschulbüchern. *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. T. 39 (1999), p. 58–59.

⁵ *Lietuvos istorija* / red. A. Šapoka. Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys. Kaunas, 1936.

⁶ STOROST-VYDŪNAS, Wilhelm. *Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen. Kulturhistorische Darlegungen*. Tilsit: Ruta-Verlag, 1932.

⁷ VYDŪNAS. *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius: Vaga, 2001.

⁸ Lietuvos centrinio valstybės archyvo pažyma apie Abelio Stražo fondą Nr. R-569. 2010-10- Nr. SA-. Interneto prieiga: < http://www.archyvai.lt/lt/fondai/asmenu_dokumentu_fondai/lcva_fr569_pazyma.html>.

Taigi, Lietuvoje ir lietuvių išeivijoje⁹ visą laiką daugiau ar mažiau buvo dominamsi Vokietijos politika ir strategine linija okupuotoje Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais. Tai pasakytina ir apie lietuvišką istoriografiją atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m., kai Lietuvos istorikai jau galėjo laisvai tirti ir rašyti, atsisakę senųjų ideologemų. Antai 2013 m. pasirodė naujai leidžiamos akademinės „Lietuvos istorijos“ X tomo I dalis, kurios pirmame skyriuje plačiai aptariamas Pirmojo pasaulinio karo laikotarpis Lietuvoje, nagrinėjant ir vokiečių politiką¹⁰. Šios dalies teksto autorius E. Gimžauskas šia tema yra paskelbęs ir akademinį straipsnių, parašė įvadą savo sudarytam stambiam istorinių šaltinių rinkiniui, skirtam vokiečių okupacijos 1915–1918 m. laikotarpiui Lietuvoje¹¹. Be to, daktaro disertacijos pagrindu E. Gimžauskas yra parengęs ir išleidęs monografiją apie baltarusių veiksnį Lietuvos valstybės formavimosi procese 1915–1923 m.¹² Joje vien jau dėl chronologinių rėmų nebuvo įmanoma apeiti Pirmojo pasaulinio karo peripetijų Lietuvos teritorijoje, nagrinėjant Vokietijos planų ir strategijos okupuotose žemėse. Panašiai galima pasakyti ir apie 1996 m. išleistą R. Lopatos monografiją, skirtą 1914–1918 m. Lietuvos valstybingumo klausimui¹³.

⁹ Iš lietuvių išeivijos istorikų veikalų ypač minėtina Prano Čepėno dvitomė „Naujųjų laikų Lietuvos istorija“. Jos antrajame tome nemažai vietos skiriama Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiui. Žr.: ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 1–2. [Chicago, Ill.]: K. Griniaus fondas, 1977–1986.

¹⁰ *Lietuvos istorija*. T. X, d. 1: Nepriklausomybė (1918–1940 m.) / Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičėnionis; Lietuvos istorijos institutas. Vilnius: Baltos lankos, 2013.

¹¹ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė: dokumentų rinkinys / sudarė Edmundas Gimžauskas*. Vilnius: LII leidykla, 2006, 595, [1] p., 1 žml. lap.: žml. – (Lietuvos užsienio politikos dokumentai. 1915–1940 metai / redakcinė kolegija: Zenonas Butkus, Česlovas Laurinavičius (pirmininkas), Rimantas Žalys).

¹² GIMŽAUSKAS, Edmundas. *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.* Vilnius: LII leidykla, 2003.

¹³ LOPATA, Raimundas. *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 m.* Vilnius: Mintis, 1996.

Pasižvalgius po istoriografijos aruodus vis dėlto tenka konstatuoti, kad lietuvių kalba neturime stambesnio apibendrinamojo tiriamojo veikalų apie Vokietijos politiką okupuotoje Lietuvos teritorijoje ir strategiją Lietuvos atžvilgiu Pirmojo pasaulinio karo metais. Šiai problematikai skirta minėta A. Stražo 1972 m. apginta disertacija išleista nebuvo. Be to, po to atsirado daugiau naujų publikuotų šaltinių, papildė istoriografiją (tiek Lietuvos, tiek kitų šalių: Rusijos, Lenkijos, Latvijos, Baltarusijos ir kt.), pasikeitė daugelis vertinimų ir interpretacijų, dėl ko reiktų šią temą išplėtoti, pateikti naujų apibendrinimų. Latviai, baltarusiai ir estai yra išleidę monografijų apie savo krašto padėtį Pirmojo pasaulinio karo metais. Lietuvos istorikai, deja, tuo pasigirti nelabai gali. Lenkijos istorikai nemažai nuveikė monografiškai vaizduodami lenkų žemių visumą, iš dalies ir Lietuvos teritoriją, 1914–1918 m. laikotarpiu.

O vokiečių kalba galima rasti net kelias monografijas, skirtas Vokietijos politikai Lietuvoje ir Baltijos kraštuose apskritai, Vokietijos santykiui su besiformuojančia Lietuvos valstybe¹⁴. Vieną iš jų, tiesa, parašytą iš Lietuvos į Izraelį emigravusio A. Stražo¹⁵, šio straipsnio autoriui teko recenzuoti akademinėje spaudoje¹⁶. Iš naujesnių publikacijų vokiečių kalba galima paminėti monografiją, skirtą priverstinių darbų politikos okupuotoje Lenkijoje ir Lietuvoje 1914–1918 m. istorijai¹⁷. Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad vokiečių kalba yra išleista gana daug Pirmojo pasaulinio karo problematikai skirtų veikalų, kuriuose vienaip ar kitaip paliečiami ir su Lietuvos istorija susiję klausimai, aptariami jos teritorijoje vykę karo veiksmai ir t. t.

¹⁴ COLLIANDER, Börje. *Die Beziehungen zwischen Deutschland und Litauen während der Okkupation 1915–1918*. Åbo: Åbo Akademi, 1935; BASLER, Werner. *Deutschlands Annexionspolitik in Polen und im Baltikum 1914–1918*. Berlin: Rütten & Loening, 1962; LINDE, Gerd. *Die deutsche politik in Litauen im Ersten Weltkrieg*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1965; BIENHOLD, Marianne. *Die Entstehung des litauischen Staates in den Jahren 1918–1919 im Spiegel deutscher Akten*. Bochum: Brockmeyer, 1976.

¹⁵ STRAZHAS, Abba. *Deutsche Ostpolitik im Ersten Weltkrieg: der Fall Ober Ost 1915–1917*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 1993.

¹⁶ VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Abbos Stražo knyga apie Ober Ostą. *Lietuvos istorijos studijos*. T. 5 (1997), p. 210–217.

¹⁷ WESTERHOFF, Christian. *Zwangsarbeit im Ersten Weltkrieg. Deutsche Arbeitskräftepolitik im besetzten Polen und Litauen 1914–1918*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2011.

Lietuvių kilmės amerikiečio Vėjo Gabrieliaus Liulevičiaus (Vejas Gabriel Liulevicius) anglų kalba 2000 m. išleistos monografijos¹⁸ apie vokiečių politiką Oberoste akademinė sėkmė (ji 2002 m. publikuota ir vokiečių kalba¹⁹, susilaukė palankių recenzijų) rodo, kad šios problematikos tyrimas būtų svarbus ne tik Lietuvai, ne tik Vokietijai, kurios istorikai anksčiau jau yra paskelbę šia tema kelias monografijas, bet ir platesniu tarptautiniu mastu. Tema būtų reikšminga visiems Pirmojo pasaulinio karo istorijos tyrėjams, nes Vokietijos ir jos sąjungininkų karo veiksmai ir strategija Rytų fronte nėra taip gerai ištirti kaip Vakarų fronte. Anksčiau ar vėliau tai bus padaryta išsamiai.

Mintis, kad būtent 1917-ieji buvo Vokietijos politikos okupuotos Lietuvos atžvilgiu lūžio metai, istorikų jau yra iškelta. Kaip išsikristalizavo esminis vokiečių strateginis planas, vienaip ar kitaip atspindi ir publikuoti šaltiniai: paskelbti dokumentai, periodinė spauda ir kiti leidiniai, taip pat atsiminimai, tarp jų – generolo Ėricho Liudendorfo (*Erich Ludendorff*) 1918 m. pabaigoje–1919 m. pradžioje baigti rašyti ir 1919 m. paskelbti²⁰. Lietuvos (lietuvių) klausimas (vok. *litauische Frage*) šiuose atsiminimuose nagrinėjamas generolui net neslepiant savo užsiangažavimo. Kodėl vokiečiams Oberosto teritorijoje kariniais strateginiais sumetimais buvo naudinga proteguoti lietuvius ir baltarusius, o ne lenkus, atskleidžia šie esminiai Ė. Liudendorfo sakiniai apie jo tuometę poziciją: „Lenkija, išsidriekusi aplink Vakarų Prūsiją ir Rytų Prūsiją, būtų nesuderinama su Vokietijos kariniu saugumu. Vokiečių viešpatavimas Oberosto srityje turėtų remtis lietuviais ir baltarusiais [vok. *Weissruthenen*].“²¹ Iš toliau generolo išdėstytų minčių aiškėja, kad jis buvo už šiaurinių baltarusių gyvenamų teritorijų (gerokai polonizuotų) priartinimą prie lietuvių, o Lietuva turėjo įgyti valstybingumą, susijusį su Vokietijos reichu. Vokiečių generolas buvo prievartinio lietuvių germanizavimo priešininkas, bent

¹⁸ LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I* / Studies in the Social and Cultural History of Modern Warfare (Book 9). Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

¹⁹ LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *Kriegsland im Osten. Eroberung, Kolonisierung und Militärherrschaft im Ersten Weltkrieg*. Hamburg: Hamburger Edition, 2002.

²⁰ LUDENDORFF, Erich. *Meine Kriegserinnerungen 1914–1918*. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1919.

²¹ Ten pat, p. 374.

taip rašo atsiminimuose. Žinoma, šie aukščiausio rango kariškio atsiminimai po pralaimėto karo tėra tik vienas iš šaltinių. Dėl to, norint susidaryti išsamesnį ir objektyvesnį vaizdą, svarbu nagrinėti ir kitus šaltinius.

Ypatingą svarbą gali turėti archyviniai šaltiniai, o čia istorikams dar daug ką reikėtų nuveikti. Šiuo straipsniu norėtume atkreipti dėmesį į lietuvių istoriografijoje kol kas nenaudotus vokiškus archyvinius šaltinius, aptardami 1917 m. susidariusią padėtį ir atskleisdami Vokietijos politinės strategijos Lietuvos atžvilgiu bruožus. 1918 m. situaciją nušvietėme ne taip išsamiai, nes manome, kad tie metai Lietuvai buvo dar reikšmingesni, todėl jiems nagrinėti reikėtų skirti daugiau laiko, nuodugnesnių tyrimų ir didesnės apimties publikacijų. Dėl to rengiant toliau pateikiamą tekstą nesiekta visapusiškai išnagrinėti šią temą. Tikslas buvo paprastesnis – atlikus archyvinę „žvalgybą“ Berlyne, pateikti akademinio pobūdžio jos ataskaitą, taip pat kai kurias savo įžvalgas ir apibendrinamąsias išvadas.

VOKIETIJOS UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS POLITINIAME ARCHYVE – SVARBŪS VOKIŠKI ŠALTINIAI APIE LIETUVOS TARPTAUTINĘ SITUACIJĄ 1917–1918 M.

Impulsą parengti pranešimą Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos organizuojamai konferencijai, o jo pagrindu – šį straipsnį suteikė 2015 m. vasaros pabaigoje asmeninė savaitės trukmės tarnybinė kelionė į Berlyną. 2015 m. rugpjūtį, parėmus Lietuvos mokslo tarybai²², teko lankytis Vokietijos užsienio reikalų ministerijos Politiniame archyve (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes* – toliau PA AA). Vokietijos užsienio politika besirūpinanti institucija *Auswärtiges Amt*, pažodžiui jos pavadinimą išvertus iš vokiečių kalbos, galėtų būti vadinama Užsienio reikalų žinyba, tačiau, verčiant į kitas kalbas, įskaitant lietuvių, paprastai įvardijama kaip Užsienio reikalų ministerija, o sutrumpintai – URM. Iki šiol lietuvių istorikai, nagrinėję Lietuvos 1914–1918 m. laikotarpį, šio Vokietijos archyvo fondais nesinaudojo.

²² Finansavimo sutartys su Lietuvos mokslo taryba KEL-151/2015 ir LIT-8-83.

Antai 2006 m. išleistame kol kas didžiausiam dokumentų rinkinyje apie Vokietijos okupuotą Lietuvą Pirmojo pasaulinio karo metais²³, be anksčiau skelbtų dokumentų, yra ir nemažai archyvinių šaltinių. Pastarieji paimti iš Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos (*Foreign Office*) archyvo ir skelbiami pirmą kartą, o iš Vokietijos archyvų tiesiogiai nėra paskelbta nė vieno. Peržvelgtuose Lietuvos istorikų straipsniuose taip pat nematyti, kad būtų panaudota PA AA saugoma medžiaga, susijusi su 1917–1918 m. Lietuva.

Toliau aptarsime kai kuriuos šio archyvo 1917 m. įvykius aprašančius ar su jais susijusius archyvinius dokumentus, kokį įspūdį palieka bylose saugoma medžiaga ir kuo ji gali būti vertinga tiriant Vokietijos politiką Lietuvos atžvilgiu tais metais. Dėl nedidelės straipsnio apimties čia teks apsiriboti tik kelių istorinių dalykų nuodugnesniu nagrinėjimu, atkreipiant dėmesį į Vokietijos karinių struktūrų ir URM bendradarbiavimą, karinės vadovybės ir reichskanclerio bei kitų institucijų susirašinėjimą sprendžiant Lietuvos (lietuvių) klausimą (*litauische Frage*).

Susipažinus su PA AA fondų XIX a. pab. aprašais ir archyvinėmis bylomis galima konstatuoti, kad iki Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos URM Lietuva nebuvo išskiriama, jai specialiai skirtų bylų nerasta. Tiesa, jau nuo XIX a. pab. Vilniuje ir Kaune veikė Vokietijos reicho konsulatai, yra išlikusių jų archyvinių bylų, tačiau tiek Vilniaus, tiek Kauno gubernijos tada buvo laikomos Rusijos imperijos dalimis, kas, Berlyno požiūriu, buvo visiškai suprantama. Net ir pranešimai iš gubernijų, apėmusių latvių ir estų gyvenamas žemes, kur nuo seno buvo stipri Baltijos vokiečių įtaka ir kur taip pat veikė keli Vokietijos reicho konsulatai, kaip medžiaga buvo kaupiama bylose, skirtose Rusijos imperijos administracijai. Tarp jų galima rasti ir bylų, specialiai skirtų medžiagai apie Rusijos imperijos baltiškas provincijas, tačiau vokiečiai Lietuvos prie jų tuomet nepriskirdavo. Tai netgi būtų galima pagrįsti tuomete Rusijos gubernijų geografine padėtimi, mat Kauno gubernija, kurioje gyveno daugiausiai lietuviškai kalbančių gyventojų, prie Baltijos jūros net neturėjo priėjimo, nes nuo jos vakaruose buvo atskirta siauro Kuršo (Kurlandijos) gubernijos ruožo. Rusijos baltiškoms provincijomis buvo laikomos iš esmės tik latvių ir estų gyvenamos žemės, kuriose nuo seno buvo stipri vokiečių, besivadinančių *Balten-deutsche* (Baltijos vokiečiais), o kartais ir sutrumpintai – *Balten* (baltais),

²³ Knygos bibliografiniai duomenys pateikti šio straipsnio 11-oje išnašoje.

įtaka²⁴. Šios provincijos, vokiškai vadintos *Russische Ostsee-Provinzen* (Rusijos Baltijos jūros provincijos), *baltische Provinzen* (baltiškosios provincijos), apėmė Estlandijos, Liflandijos ir Kuršo gubernijas.

O Lietuva vokiečių nuo seno buvo įsivaizduojama kaip tarpinė teritorija tarp etninių lenkų žemių ir etniškai rusiškos Rusijos imperijos dalies, neturinti labai aiškių ribų, kurioje tam tikrų zonų gyventojai buvo etniškai mišrūs. Į šią Lietuvos sampratą pakliūdavo ne tik Kauno, Vilniaus ir Suvalkų, bet ir Gardino, Minsko, o prisimenant senesnę istorinę praeitį – kartais net ir Mogiliovo, taip pat Vitebsko gubernijos. Tik po 1918 m., susiformavus Lietuvos valstybei etniniu (lietuviakalbių) pagrindu ir įgijus Baltijos jūros pakrantės liniją, Vokietija geopolitiškai Lietuvą ima priskirti prie Baltijos kraštų.

Padėtis dėl Lietuvos kitokio traktavimo vis dėlto ėmė keistis kiek anksčiau – po 1915 m., kai Vokietijos kariuomenė iki tų metų rudens vidurio užėmė praktiškai visą etninės Lietuvos teritoriją ir dalį baltarusiškų žemių. Toliau į rytus tarp Naručio ežero ir Daugpilio vokiečių kariuomenė nesiveržė, kai kur šiek tiek pasistūmėdama, kai kur atsitraukdama frontu palei patogią gynybos liniją, prisitaikydama prie vandens telkinių (pelkių, ežerų, upių) ir išnaudodama jų privalumus ilgalaikėms pozicijoms rengti. Prasimušti iki pat Dauguvos upės kranto tiek prie Daugpilio, tiek į vakarus nuo jo iki pat Rygos įlankos vokiečiams tuomet neužteko jėgų, nors fronto linija ėjo netoli nuo upės į pietus, vokiečių pusėje palikdama istorinį Kuršo regioną (latvių etnografinius regionus Kuršą ir Žiemgalą). 1915 m. spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje Rytų fronto vadovybė (*Oberbefehlshaber Ost*), nuo spalio 21 d. persikėlusį į Kauną, įsakė puolamųjų operacijų Rytuose toliau neberengti²⁵. Artėjant šalčiams reikėjo rūpintis iškovotų pozicijų gynybinės linijos įtvirtinimu. Rytų fronto vyriausiasis vadas generolas feldmaršalas Paulius fon Hindenburgas 1915 m. gruodžio 12 d. pristatė padėtį Vokietijos kaizeriui, su karine palyda apsilankiusiam Vilniuje²⁶.

²⁴ Šiuo metu Baltijos vokiečiams įvardinti vokiečių kalboje plačiau vartojamas *Deutsch-balten* pavadinimas, rašomas ir kaip *Deutsch-Balten*.

²⁵ *Der Weltkrieg 1914 bis 1918. Die militärischen Operationen zu Lande*. Bd. 8 : Die Operationen des Jahres 1915: Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluß. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1932, S. 545–546.

²⁶ Ten pat, p. 549.

Po šių kariuomenės laimėjimų Vokietijos politiniuose ir akademiškuose sluoksniuose sklاندė kelios koncepcijos dėl Rytuose okupuotų sričių ateities, tad aukščiausios karinės vadovybės pozicija šiuo klausimu buvo itin svarbi. Tačiau aiškesnei politinei linijai išsikristalizuoti reikėjo laiko, nuolat analizuojant padėtį, norint susigaudyti tautiniuose santykiuose naujai užimtose lietuvių, latvių ir baltarusių žemėse. Čia gyveno nemažai lenkų ir žydų, o Kurše – vokiečių. Išsiaiškinti, kokia iš tikrųjų yra padėtis, turėjo padėti ir vokiečių 1916 m. atliktas Vilniaus miesto gyventojų surašymas. Nors, pagal jį, lietuvių dalis buvo nedidelė, vokiečiams nebuvo paslaptis, kad už keliasdešimties kilometrų nuo didžiausio Lietuvos miesto prasideda ištisinis kaimiškas lietuvių kalbos vartojimo arealas, supantis Vilnių iš trijų pusių. Tai atsispindėjo ir vokiečių parengtame ištisinių vartojamos kalbos plotų žemėlapyje, pateiktame 1917 m. Oberosto Spaudos skyriaus leidykloje išleistoje knygoje²⁷. Šiame žemėlapyje Vilnius, beje, parodytas kaip baltarusių, o ne kaip lenkų kalbos ištisinio vartojimo ploto dalis²⁸.

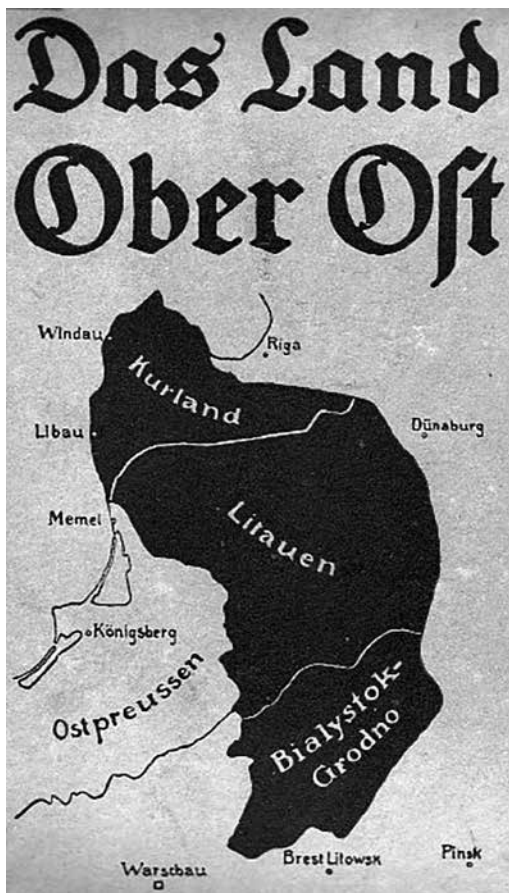
Duomenis apie okupuotą kraštą vokiečiai rinko nuolat, tačiau PA AA dar nepavyko rasti 1916 m. bylų, kurių pavadinimuose figūruotų žodis *Litauen* (Lietuva). Vis dėlto 1917 m. pavasarį, praėjus pusantrų metų, kai Vilnius vokiečių buvo okupuotas, tokia byla atsirado²⁹. Žodis *Litauen* jos viršelyje įrašytas po *Rußland* (Rusija) ir dvitaškio, o po *Litauen* skliaustuose dar parašyta *Ober-Ost*. Vadinasi, ministerijoje tuo metu Lietuvą imta traktuoti ne vien kaip vokiečių okupuotą Rusijos imperijos, bet ir kaip Oberosto sudėtinę dalį.

Ober Ost, Ober-Ost, Oberost ir *Ob. Ost* – taip sutrumpintai vokiečiai rašė 1915 m. lapkričio mėn. sudaryto karinio administracinio teritorinio vieneto, apėmusio Vokietijos kariuomenės okupuotų vakarinių Rusijos gubernijų dalį, į kurią pakliuvo ir užimtos lietuvių (lietuviakalbių) gyvenamos žemės, pavadinimą. Šios karinės srities vyriausiasis vadas oficialiai buvo vadinamas *Oberbefehlshaber der gesamten Deutschen*

²⁷ *Das Land Ober Ost. Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno* / Hrsg. im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost. Stuttgart und Berlin: Verlag der Presseabteilung Ober Ost, 1917.

²⁸ Ten pat. Žr. įkliją po 472 p.

²⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (toliau – PA AA). R 22297 (bylos lapai nenumeruoti).

1 pav. 1917 m. išleistos knygos viršelis, kuriame parodytas Oberosto teritorinis suskirstymas nuo 1917 m. pavasario

poreikiais ir iš dalies atsižvelgiant į buvusias gubernijų ribas, bet nepaisant tautinės gyventojų sudėties. Nuo 1917 m. pavasario Oberostas buvo padalytas į 3 karinio valdymo sritis: Kuršą, Lietuvą ir Bialystoką–Gardiną. Šis padalijimas jau rėmėsi etnopolitiniu principu. Manoma, kad visoje Oberosto teritorijoje, ištuštėjusioje karo metais, buvo apie 3 mln. gyventojų. Nors tautiniu požiūriu teritorija nebuvo homogeniška, tačiau lietuviai (lietuviakalbiai) apie 109 tūkst. km² Oberosto plote sudarė santykinę dau-

Streitkräfte im Osten, pažodžiui išvertus į lietuvių kalbą – „visų Vokietijos ginkluotųjų pajėgų Rytuose aukščiausių įsakymų teisės [prerogatyvos] turėtojas“. Iš tikrųjų į šias pareigas einančio pareigūno funkcijas įėjo ne tik vadovavimas karinėms pajėgoms, bet ir okupuotų teritorijų svarbiausių administravimo sprendimų priėmimas. Nuo šio posto (vok. *Oberbefehlshaber Ost*) pavadinimo ir kilo okupuoto krašto pavadinimas – *Verwaltungsgebiet Ober-Ost* (Oberosto valdymo sritis), arba *Land Ober Ost* (Oberosto kraštas). Jo vidaus administracinis suskirstymas 1916–1918 m. kelis kartus buvo keičiamas.

1916 m. Oberosto teritorija buvo suskirstyta į 6 sritis, vadovaujantis karinio administravimo

gumą. Lietuvos karinio valdymo sritis (vok. *Verwaltungsgebiet Litauen*) tapo pagrindine ir Oberosto dalimi.³⁰

Kaupiantis dokumentams pirmoji Lietuvai skirta byla Vokietijos URM archyve buvo pildoma iš esmės laikantis kalendorinio principo, t. y. iš pradžių segami ankstesni dokumentai, o po to – vėliau datuoti. Tiesa, kartais anksčiau datuotas dokumentas į bylą pakliūdavo ir būdavo įsegamas kiek vėliau, kas suprantama, nes galėjo užtrukti dokumento siuntimas ar atsirasti kitų priežasčių. Pirmosios bylos, pažymėtos Bd. 1³¹, pirmasis įsegtas dokumentas datuotas 1917 m. balandžio 1 d. Tai raštas, kuriame nurodyta, kad Vokietijos užsienio reikalų ministerijai perduodama tam tikra Lietuvos (lietuvių) klausimu sukaupta medžiaga. Iš tolesnių dokumentų matyti, kad jį aktyviau pradėta spręsti jau 1917 m. kovo mėn.

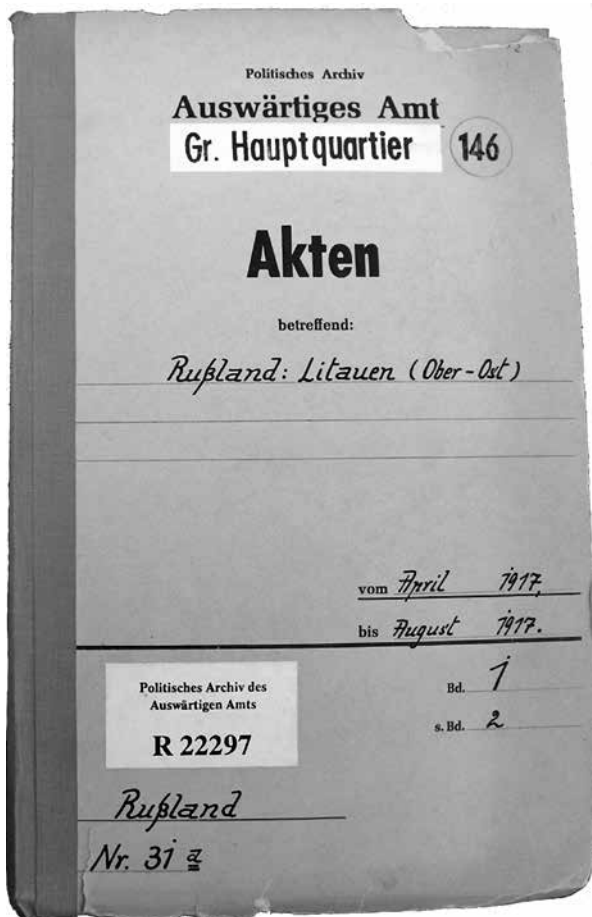
Iš tikrųjų byla užvesta 1917 m. balandį, o iki 1917 m. rugpjūčio mėn. imtinai, susikaupus pakankamai dokumentų, ji tapo gana stora. Vienas paskutinių jos dokumentų datuotas 1917 m. rugpjūčio 26 d. Kadangi įvairių raštų toliau daugėjo, jie pradėti segti į naują bylą, po to – į kitą, taip buvo daroma ir 1918 m. Iš viso susidarė 6 bylos, paskutinėje šios serijos byloje yra net ir 1919 m. dokumentų, nors Oberosto tuo metu jau nebebuvo. Vis dėlto, turint omenyje, kad, Vokietijai pralaimėjus karą, jos kariuomenė ir karinė administracija iš Lietuvos galutinai pasitraukė tik 1919 m., formaliai, vokiečių valdininkų požiūriu, su Oberostu susijusi 1919 m. datuota dokumentacija dar galėjo būti segama į Lietuvai skirtą paskutinę 1917 m. pradėtos serijos bylą. Ji apėmė laikotarpį nuo 1918 m. lapkričio iki 1919 m. rugsėjo, taip užrašyta bylos viršelyje³². Visose šešiose 1917–1919 m. bylose, kurių viršelyje įrašyta *Rußland*, o toliau *Litauen (Ober-Ost)*, yra įdomios medžiagos³³.

³⁰ Knygos bibliografiniai duomenys pateikti šio straipsnio 27-oje išnašoje.

³¹ Bd. – sutrumpintas žodis *Band* (liet. „tomas“).

³² PA AA. R 22302.

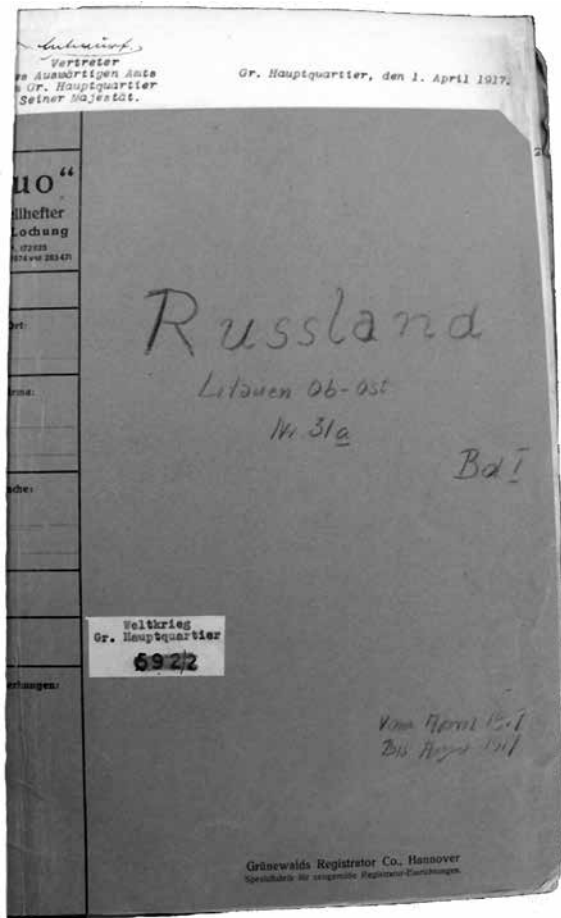
³³ PA AA. R 22297, R 22298, R 22299, R 22300, R 22301, R 22302 (bylų lapai nenumeruoti).

2 pav. Vokietijos URM Politiniame archyve saugomos bylos, pradėtos 1917 m. ir skirtos Lietuvai, viršelis. Dabar jos archyvinė signatūra – R22297. A. Vyšniausko nuotrauka

Bylos viršelis (2 pav.) atnaujintas jau po Pirmojo pasaulinio karo, susegus prieš tai šioje byloje buvusius dokumentus ir byloms suteikus naujas saugojimo vietų signatūras. Bylos kartoniniame viršelyje archyvinės institucijos pavadinimas *Politisches Archiv* užrašytas tik 1924 m., vadinasi, naujasis viršelis atsirado vėliau. Bylos ankstesnis antraštinis užrašas liko po viršelio įsegtame pradiniame lape (3 pav.). Čia buvo užrašyta *Russland*, žemiau mažesniais raidėmis – *Litauen Ob-Ost*. Tiek naujesniame

bylos viršelyje, tiek seno formato antraštiniame lape, tiek priklijuotame baltame lapelyje išspausdintas užrašas *Gr. Hauptquartier*. Taip vokiečių archyvarai pažymėjo, kad byloje saugomi *Auswärtiges Amt* susirašinėjimo su Vokietijos reicho Didžiąja vadaviete (*Großes Hauptquartier*), kurią, be Vokietijos kaizerio, sudarė aukščiausio rango sprendimus priimančius kariniai ir politiniai organai, veikiantys per savo atstovus, dokumentai.

3 pav. Bylos, skirtos 1917 m. Lietuvai, pradinis viršelis³⁴. A. Vyšniausko nuotrauka

³⁴ PA AA. R22297.

Galima būtų konstatuoti, kad iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuva kaip atskiras tyrimo objektas ir galimas tarptautinės teisės subjektas nesulaukė ypatingo Vokietijos URM susidomėjimo, bet, lietuvių žemes Rusijos imperijoje užėmus vokiečių kariuomenei, netrukus atsirado darbo ir diplomatams. Ypač nuo 1917 m. pavasario, pirmiausia dėl įvykių Rusijoje sparčiai kintant tarptautinei situacijai, Lietuvai imta skirti daugiau dėmesio. 1917 m. balandžio mėn., kai pradėta pirmoji Lietuvai skirta dokumentų byla, nebuvo atsitiktinis, nes 1917 m. kovo pradžioje (vasario mėn. pagal senąjį kalendorių) Rusijos sostinėje be kraujo praliejimo įvyko demokratinė revoliucija, caras buvo priverstas atsisakyti sosto. Pasikeitus Rusijos aukščiausiajai valdžiai, naujoji Rusijos vyriausybė ir parlamentas (Valstybės Dūma), bent jau kai kurių politikų lūpomis, greitai viešai ėmė žadėti viliojančias politines perspektyvas Vokietijos okupuotų Rusijos imperijos teritorijų tautoms, tarp jų – ir lietuviams. Jau iš pirmųjų minėtoje byloje įsegtų vokiškų dokumentų aiškėja, jog Vokietijos reicho aukščiausioji politinė ir karinė vadovybė suprato, kad Lietuvos politinės ateities klausimas tampa ypač aktualus tarptautinėje arenoje ir būtina tuo neatidėliotinai užsiimti, ieškant Vokietijai palankiausių strateginių sprendimų.

Antai iš rusiškos spaudos greitai tapo žinoma, kad jau 1917 m. kovo mėn. Rusijoje buvo sudaryta Lietuvių tautos taryba, vienijanti įvairias lietuvių sroves ir aktualizuojanti Lietuvos ateities klausimą būsimo valstybingumo prasme. Kaip matyti iš 1917 m. gegužės 26 d. Vokietijos pasiuntinybės Berne pranešimo Vokietijos reichskancleriui Teobaldui fon Betmanui Holvegui (*Theobald von Bethmann Hollweg*), vokiečiai žinojo, kad Lietuvių tautos taryba save laiko Lietuvos laikinąja vyriausybe ir jai pavyko patekti į priėmimą pas Rusijos laikinosios vyriausybės pirmininką kunigaikštį G. Lvovą³⁵, kuris tuo metu buvo faktinis Rusijos vadovas. Vokietijos reicho politinę ir karinę vadovybę šie ir kiti Lietuvos klausimo kėlimo faktai privertė labai sunerimti. Mat dar 1917 m. balandžio 23 d. Kroicnacho kurorte (*Bad Kreuznach*) įvyko aukščiausiųjų Vokietijos reicho pareigūnų ir karinės vadovybės pasitarimas dalyvaujant kaizeriui. Aptariant karo tikslus buvo parengta Kroicnacho programa, kurioje, be kitų strateginių tikslų, spaudžiant karinei vadovybei, numatyta Lietuvos

³⁵ Vokietijos pasiuntinybės Berne pranešimas Vokietijos reichskancleriui T. fon Betmanui Holvegui, 1917 05 26 (nuorašas). PA AA. R 22297.

ir Kuršo aneksija, t. y. šių jau okupuotų kraštų prijungimas viena ar kita forma prie Vokietijos reicho. Tačiau norint tai pasiekti, įteisinant pagal tarptautinę teisę, reikėjo veikti subtiliai.

Dėl to tų pačių metų pavasarį buvo sukurtas planas sudaryti lietuvių atstovų tarybą ir vokiečių okupuotoje teritorijoje. Kaip rodo 1917 m. gegužės 12 d. Kurto fon Lersnerio (*Kurt von Lersner*) telegrama Vokietijos URM, generolas Ėrichas Liudendorfas leido Oberosto vadovui (*Oberbefehlshaber Ost*) organizuoti Lietuvių patariamąją tarybą kaip kontrpriešmonę Laikinosios vyriausybės iniciatyva Peterburge sudarytai Lietuvių nacionalinei tarybai neutralizuoti³⁶. Pranešimo tekste toliau nurodoma, kad vokiečių organizuojamai Lietuvių tarybai nenumatyta suteikti Valsybės tarybos funkcijų, nes šios krašto tarybos pagrindinis uždavinys būtų sužinoti lietuvių pageidavimus ir perduoti juos valdžiai.

Lietuvos Taryba buvo išrinkta Lietuvių konferencijoje 1917 m. rugsėjį, tačiau tai įvyko ne visai pagal vokiečių pirminį planą, o ir pati Lietuvos Taryba netapo vien paklusniu okupacinės valdžios įrankiu. Kita vertus, Lietuvos Taryba buvo sudaryta vien iš lietuvių atstovų, neįtraukus nei žydų, nei lenkų, nei baltarusių, nors jie ir sudarė Lietuvos karinės srities teritorijoje nemažą gyventojų dalį. Vis dėlto neatmestina, kad jų atstovų nebus įtraukta ateityje, o pats Lietuvos Tarybos organizavimo būdas atitiko vokiečių strategiją krašte – remtis lietuvių visuomenės veikėjais, labiausiai gerbiamais vyrais lietuviais. Dėl tokių instrukcijų lietuvis moters ten net negalėjo pakliūti.

Minėtas K. fon Lersneris buvo vokiečių diplomatas, Vokietijos URM tarnautojas, komandiruotas į Didžiąją vadavietę (*Großes Hauptquartier*) palaikyti ryšių tarp ministerijos ir aukščiausiosios karinės ir politinės vadovybės. Didžioji vadavietė neturėjo savo etatinių tarnautojų aparato, tai buvo Vokietijos aukščiausio lygmens politinius ir karinius sprendimus priimančių institucijų atstovų susitikimų vieta, kuri karo metais, atsižvelgiant į padėtį frontuose ir situaciją, daug kartų buvo kilnojama, komandiniam centrui įkurdinti pasirinkus vieną ar kitą vietovę ne tik Vokietijoje, bet ir Liuksemburge, Prancūzijoje ir Belgijoje.

Remiantis įstatymais, ginkluotosioms pajėgoms *de jure* turėjo vadovauti Vokietijos reicho kaizeris, tačiau prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui Vilhelmas II faktiškai atsisakė šių funkcijų, įgaliodamas Vokietijos

³⁶ K. fon Lersnerio telegrama Vokietijos URM, 1917 05 12. PA AA. R 22297.

kariuomenės Sausumos pajėgų Generalinio štabo viršininką savarankiškai priimti sprendimus ir duoti karinius įsakymus. Nuo 1916 m. rugpjūčio 29 d. į šias pareigas buvo paskirtas 69 m. generolas feldmaršalas Paulius fon Hindenburgas (*Paul von Hindenburg*), o jo dešiniąja ranka tapo minėtas 51 m. generolas Ėrichas Liudendorfas (*Erich Ludendorff*). Jie abu 1917–1918 m. ir turėjo esminę įtaką Didžiojoje vadovietėje priimamiems sprendimams, kurių svarbiausi buvo derinami su reicho žinybų atstovais, kai kuriais atvejais įsitraukiant ir kaizeriui.

Ėrichas Liudendorfas (1865–1937) dar XIX a. pabaigoje buvo puikiai išmokęs rusų kalbą, jau būdamas karininkas keletą mėnesių praleido Sankt Peterburge ir Maskvoje, domėjosi Rusijos reikalais. Dėl to jo karinės karjeros sąsaja su Vokietijos politika Rytuose nebuvo tokia jau atsitiktinė. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, iš pradžių jis pasižymėjo Vakarų fronte, o 1914 m. rugpjūčio mėn., susidarius kritiškai padėčiai dėl Rusijos armijos įsiveržimo, kartu su P. fon Hindenburgu buvo paskirtas vadovauti 8-ajai armijai Rytų Prūsijoje: Hindenburgas tapo šios armijos vyriausiuoju vadu, o Liudendorfas – jo štabo viršininku. 1914 m. lapkričio mėn. Hindenburgui buvo patikėta vadovauti visoms vokiečių karinėms pajėgoms Rytų fronte, išskyrus Makenzeno (*Mackensen*) armijų grupę. Ė. Liudendorfui tai reiškė Rytų fronto štabo perėmimą į savo rankas. 1916 m. Hindenburgui tapus Vokietijos kariuomenės Generalinio štabo viršininku, Ė. Liudendorfas gavo pirmojo generalinio kvartirmeisterio postą, kas iš tikrųjų reiškė, kad jis kartu su Hindenburgu ėmė vadovauti visos Vokietijos ginkluotosioms pajėgoms. 1917 m. generolo Ė. Liudendorfo įtaka nuolat augo ne tik karinėje srityje. Nuo jo labai priklausė ir su Lietuva susiję politiniai vokiečių sprendimai.

VOKIETIJOS KARINĖS VADOVYBĖS IR URM (*AUSWÄRTIGES AMT*) BENDRADARBIAVIMO 1917 M. KLAUSIMU

Tai, kad vokiečiai susirūpino Lietuvos klausimo sprendimu 1917 m., istoriografijoje jau minėta, akcentuojant Rusijos revoliucinių įvykių svarbą. PA AA bylose saugoma medžiaga atskleidžia, kad nuvertus carą Rusijoje 1917 m. vasario pabaigoje (pagal senąjį kalendorių, o pagal naująjį – tų metų kovo mėn.), daugėjo ženklų, liudijančių didėjančią šio klausimo reikšmę tarptautiniu mastu. Iš Rusijos ir kitų Europos šalių vokiečius pasiekdavo žinios dėl viena ar kita forma keliamo būsimo Lietuvos valstybingumo klausimo. Pačioje Rusijoje šia linkme buvo daromi tam tikri organizaciniai sprendimai, klausimą kėlė ir okupuotoje Lietuvoje likę lietuvių veikėjai. Esant tokiai padėčiai, aukščiausioji karinė vadovybė nuo 1917 m. pavasario siekė glaudžiau bendradarbiauti su Vokietijos aukščiausiąja politine valdžia ir užsienio reikalų tarnybos specialistais, keistis atitinkama informacija, rengti politines Lietuvos ateities koncepcijas.

Savo ruožtu lietuvių veikėjai, nepatenkinti griežtu okupaciniu režimu, rasdavo dėl to progų pasiskųsti Berlynui arba vokiečių diplomatams, pavyzdžiui, per Šveicarijoje veikusį Juozą Gabrių ir naudodami kitus kanalus. Ši vokiečiams nepalanki informacija kartais prasarpsdavo į neutralios Šveicarijos spaudą. Pavyzdžiui, 1917 m. gegužę joje buvo rašoma apie didelį skurdą Lietuvoje, kas iš tikrųjų nebuvo išgalvota, bet toks informacijos pateikimas buvo nenaudingas vokiečiams. Kaip matyti iš 1917 m. gegužės 26 d. Vokietijos pasiuntinybės Berne pranešimo Vokietijos reichskancleriui T. fon Betmanui Holvegui, atsakydamas į lietuvių veikėjų skundus dėl per daug kietų suvaržymų, Vokietijos pasiuntinys naudojo fronto artumo argumentą. Buvo pažymima, kad Lietuvoje okupacijos sąlygos griežtesnės, nes ji yra kur kas arčiau karo veiksmų zonos nei Lenkija³⁷. Pasiuntinys savo rašte pažymėjo, kad karo atašė Berne gauna išsamią informaciją iš karinių struktūrų apie padėtį Lietuvoje, ir paprašė siųsti ir jam žinias, kurias galėtų panaudoti Šveicarijos spaudoje Vokietijos įvaizdžiui pagerinti. Taip būtų lengviau argumentuotai atrem-

³⁷ Vokietijos pasiuntinybės Berne pranešimas Vokietijos reichskancleriui T. fon Betmanui Holvegui, 1917 05 26 (nuorašas). PA AA. R 22297.

ti perdėtai nepalankų padėties Lietuvoje vaizdavimą³⁸. Į prašymą buvo atsižvelgta. 1917 m. birželio 16 d. aukščiausioji karinių pajėgų vadovybė (*Oberste Heeresleitung*) davė nurodymą Oberosto vadovybei nuolat siųsti pranešimus pasiuntiniui į Berną apie padėtį Lietuvoje³⁹.

Kadangi Rusijos valdžia pasitraukusių iš Lietuvos karo pabėgėlių organizavimąsi ir pareiškimus panaudojo savo politiniams tikslams tarptautinėje arenoje, Vokietijos aukščiausioji karinė ir politinė vadovybė siekė Rusijoje kilusias iniciatyvas dėl Lietuvos valstybingumo klausimo sprendimo diskredituoti. Antai, sužinojus Rusijos imperijos sostinėje leisto įtakingo dienraščio „Novoje vremia“ paskelbtą informaciją apie Lietuvos nacionalinę tarybą ir jos atitinkamą pareiškimą, iš Vokietijos kariuomenės Sausumos pajėgų Generalinio štabo viršininko Politinio skyriaus buvo pasiūstas raštas Vokietijos URM atstovui prie Didžiosios vadavietės. Rašte prašoma informuoti, ar numatoma reaguoti į „Novoje vremia“ publikaciją. Reiškiamą nuomonę, kad „Novoje vremia“ paskelbtas pareiškimas visiškai ignoroja tai, kad „didžiausia Lietuvos dalis yra mūsų rankose, taigi Peterburge posėdžiaujanti Lietuvos nacionalinė taryba jokia būdu negali žinoti lietuvių tautos norų“. Toliau raginama aktyviomis priemonėmis parodyti užsieniui, „kad mes Lietuvos interesus giname ir Rusija tai daryti nėra daugiau įgaliota“⁴⁰. Iš tikrųjų tokio pobūdžio vokiečių propagandinė politika 1917 m. antroje pusėje ir buvo vykdoma.

Tiesa, iš kai kurių vėlesnių dokumentų matyti, kad vokiečiai nutarė viešai spaudoje neužsipulti Rusijoje veikiančių lietuvių organizacijų, nes matė, kad ir tarp pačių lietuvių vyksta diferenciacija, jų santykiai su valdžia ir Rusijos revoliucinėmis partijomis nėra vienareikšmiai. Dėl to buvo galvojama, kaip tai išnaudoti, labiau akcentuojant pačios Rusijos valdžios prieštarinę laikyseną, jos demagogiją, primenant ankstesnę jos negatyvią poziciją lietuvių klausimu.

Žinoma, vien propaganda neapsiribota, o ką toliau daryti su Lietuva (ir Kuršu), aukščiausių vokiečių pareigūnų tartasi 1917 m. liepos 31 d. vykusiame pasitarime Bingene. Ten vokiečių buvo nuspręsta įgyvendinti jau nuo 1917 m. balandžio pastebimiau brandintą planą kurti Lietuvos

³⁸ Ten pat.

³⁹ K. fon Lersnerio telegrama iš Didžiosios vadavietės Vokietijos URM, 1917 06 21. PA AA. R 22297.

⁴⁰ Kariuomenės Sausumos pajėgų Generalinio štabo šefo Politinio skyriaus raštas Vokietijos URM atstovui prie Didžiosios vadavietės, 1917 07 04. PA AA. R 22297.

valstybę, kurios pagrindą sudarytų lietuvių tauta. Buvo, žinoma, numatyta, kad būsima Lietuvos valstybė ateityje bus susieta su Vokietijos reichu⁴¹. Tačiau, kaip matyti iš vidinio susirašinėjimo 1917 m. rugpjūtį, Vokietijos URM atstovas pareiškė, kad pastarąjį tikslą reikia slėpti, apskritai nereikia skubėti jo įgyvendinti, nes tai gali sudaryti keblumų Vokietijai tarptautinės teisės požiūriu. Vokietijos diplomatijos specialistų pozicija Lietuvos atžvilgiu apskritai buvo subtilesnė nei kariškių.

Čia netgi neišvengta tam tikrų kolizijų tarp Oberosto ir Vokietijos URM, bent jau 1917 m. rudenį. PA AA saugomose bylose išlikę dokumentai liudija, kad vokiečių diplomatai buvo tarptautinę teisę išmanantys realistai ir į Lietuvos valstybės sukūrimo, o faktiškai – teisinio atkūrimo klausimą iš esmės žiūrėjo supratingiau nei karinė ir okupacinės administracijos vadovybė. Ši savo ruožtu, įvedusi griežtą režimą Oberoste, norėjo visiškai kontroliuoti okupuotas teritorijas ir buvo nelabai patenkinta, kai Berlyne buvo imamasi savarankiškos politikos svarbiais Lietuvai klausimais, nesuderinus su okupacine valdžia. Tam net bandyta užbėgti už akių. Tai rodo ir kai kurie epizodai, susiję su lietuvių veikėjų kelione į konferenciją Šveicarijoje ir grįžimu iš jos 1917 m. lapkritį. Kalba eina apie lietuvių konferenciją, prasidėjusią 1917 m. lapkričio pradžioje Lozanoje, kurios paskutinis posėdis lapkričio 10 d. buvo surengtas Berne.

Lietuvos karinės valdybos viršininkas kunigaikštis Francas Jozefas fon Izenburgas-Biršteinas (*Franz-Joseph von Isenburg-Birstein*) pasiuntė telegramą Oberosto Generalinio štabo šefui generolui Maksui Hofmanui (*Max Hoffmann*), kad konferencijos delegatai, grįžtantys iš Šveicarijos per Berlyną į Lietuvą, nebūtų priimti tenykštėse valdžios įstaigose. Tuo metu išvykusio generolo Hofmano telegrama iš karto nepasiekė ir pagal jo įgaliojimus buvo persiųsta Vokietijos URM. Berlyne nutarta kreiptis į generolą Liudendorfą, jam persiųstas Izenburgo-Biršteino telegramos tekstas, prašant paaiškinti kunigaikščio kreipimosi pagrindą⁴². Kažin ar toks užsienio reikalų žinybos valdininkų prašymas argumentuoti savo poziciją turėjo patikti aukšto rango kariškiams, įpratusiems įsakinėti, o ne rašyti pasiaiškinimus?

⁴¹ STRAZHAS, Abba. Op. cit., 1993, S. 176–178.

⁴² K. fon Lersnerio telegramos generolui Ė. Liudendorfui tekstas, 1917 11 11. PA AA. R 22298 (bylos lapai nenumeruoti).

Generolas Ė. Liudendorfas lapkričio 12 d. per K. fon Lersnerį perdavė Vokietijos URM atsakymą, kad kunigaikštis Izenburgas yra išvykęs į Berlyną pasikalbėti su iš Lozanos grįžusiais lietuviais, tie pokalbiai numatyti lapkričio 13 d. vakare. Generolo Ė. Liudendorfo atsakyme paminėtas Izenburgo prašymas, kad URM nepriimtų jokio lietuvio, kol pats kunigaikštis neatvyko į Berlyną, tačiau generolui šio kunigaikščio prašymo motyvai esą nežinomi, o greitai su juo susisiekti nėra galimybių, nes neaišku, kur šiuo metu jis yra⁴³.

Kas gi iš tikrųjų įvyko grįžtant Lietuvos Tarybos delegacijai iš Šveicarijos per Vokietijos sostinę? Lietuvos delegacija apsistojo Berlyne. Jos garbei prestižiniame „Adlon“ viešbutyje 1917 m. lapkričio 13 d. vakare surengtame iškilmingame priėmime Lietuvos Tarybos pirmininkas Antanas Smetona skaitė paskaitą dalyvaujant aukštiems vokiečių valdžios pareigūnams⁴⁴.

Taigi Berlyne, vadovaujantis didžiosios politikos interesais, į Lietuvos klausimą buvo žiūrima kiek kitaip nei Oberosto ir jos Lietuvos karinės srities vadovybėje. Tai, kad 1917 m. lapkričio pirmoje dekadroje Lozanos–Berno lietuvių konferencijai (po to ji buvo vadinama Berno konferencija) nutarta suteikti didesnę reikšmę ir Berlyne surengtas diplomatinis iškilmingas Lietuvos Tarybos delegacijos priėmimas, gali būti siejama ir su tuomečiais revoliuciniais valdžios pakeitimo įvykiais Rusijoje. Kaip tik posėdžiaujant lietuviams Šveicarijoje, Rusijos sostinėje Petrograde 1917 m. lapkričio 6 ir 7 d. (pagal Rusijoje galiojusį Julijaus kalendorių – spalio 24 ir 25 d.) įvyko perversmas, po kurio valdžią paėmė bolševikai ir kairieji eserai. Juos slapta, naudodamasi tarpininkų paslaugomis, finansavo Vokietijos URM, o Rusijos destabilizavimo programa, remiant jos revoliucines jėgas, buvo apribota vokiečių karinės vadovybės. Dėl to Didžiojoje vadavietėje turėjo būti aiški V. Lenino vadovaujamų bolševikų perversmo perspektyva, kurią buvo galima išnaudoti, siekiant sudaryti separatinę taiką su Rusija ir priversti ją tarptautinės teisės priemonėmis atsisakyti vakarinių imperijos teritorijų. Vėliau, 1918 m. kovo pradžioje,

⁴³ K. fon Lersnerio telegrama iš Didžiosios vadavietės Vokietijos URM, 1917 11 12. PA AA. R 22298.

⁴⁴ Šios A. Smetonos paskaitos vokiečių kalba tekstas Berlyne buvo išleistas atskira brošiūra, žr.: SMETONA, Antanas. *Die litauische Frage*. Vortrag gehalten vor einer Versammlung deutscher Politiker im Hotel Adlon zu Berlin am 13. November 1917. Als manuscrypt gedrückt. Berlin: Verlag Das neue Litauen, 1917.

tai ir buvo pasiekta Brest Litovsko taikos sutartimi. 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos nepriklausomybės deklaracija, kurią Lietuvos Taryba priėmė suderinusi su Vokietija, kaip tik ir gali būti geriau suprantama šiame bendrame procese⁴⁵.

Vokietijos 1917 m. Lietuvos atžvilgiu vykdyta politika davė vaisių 1918 m. derantis su Sovietų Rusija dėl taikos. Kaip matyti iš generolo Makso Hofmano atsiminimų, sovietų delegacijos nariai Brest Litovsko derybose, sutarę su vokiečių diplomatais dėl taikos be aneksijų principo, bandė iš pradžių laikytis pozicijos, pagal kurią tokios taikos sudarymas reikštų, kad Vokietijos kariuomenė atsitraukia iki sienų, kurios buvo 1914 m., prieš prasidedant karui. Vokiečiai paaiškino, kad taip nebus: išvaduotos Rusijos imperijos tautos – lenkai, lietuviai ir Kuršo gyventojai – pačios apsispręs. Šių tautų atstovai esą jau pareiškė, kad išstoja iš Rusijos, o Vokietija ir jos sąjungininkai tiesiogiai tarsis su jų atstovais, nedalyvaujant Rusijai⁴⁶. Žinoma, tai sukėlė Sovietų Rusijos delegacijos pasipiktinimą, derybos netgi buvo kuriam laikui nutrauktos, tačiau vokiečiams pateikus ir kitus argumentus, taip pat ir dėl vykdyto kariuomenės tolesnio žygiavimo, prie derybų stalo vėl buvo susėsta, ir Sovietų Rusija pasirašė taikos sutartį, pagal kurią 1918 m. kovo 3 d. teisiškai išsižadėjo didžiulių etniškai nerusiškų teritorijų europinėje dalyje, taip pat ir Lietuvos.

Vos 20 dienų praėjus, kai buvo sudaryta Brest Litovsko taika, 1918 m. kovo 23 d., Vokietijos kaizeris, remdamasis Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. rezoliucija, pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Tarp-tautinės teisės požiūriu tai buvo pirmasis atkurtos Lietuvos valstybės faktinis ir juridinis pripažinimas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos patvirtinimo“ tarp kitų šalies visuomenei skirtų šventinių renginių, „kuriuose bus minimi šie Lietuvos valstybės atgimimui labai svarbūs įvykiai“, atskiru punktu nurodytas „pirmasis Lietuvos pripažinimas *de facto* ir *de*

⁴⁵ VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Steigiamasis Seimas transnacionalinės istorijos požiūriu. Iš: *Steigiamajam Seimui – 90*. Pranešimų ir straipsnių rinkinys / Sudarytojai Saulius Kaubrys, Arūnas Vyšniauskas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 217–249.

⁴⁶ HOFFMANN, Max. *Wspomnienia* („Wojna wśród niewyzyskanych sposobności“) / Z niemieckiego przetłumaczył Tadeusz Bałaban, major. Warszawa: Wojskowy instytut Naukowo-Wydawniczy, 1925, s. 168.

jure 1918 m. kovo 23 dieną⁴⁷. Šis svarbus tarptautinės teisės požiūriu įvykis, praėjus šimtui metų, 2018-aisiais bus minimas Lietuvoje.

Kitas svarbus dalykas Vokietijos strateginėje politikoje 1917 m. buvo nuostata, kad Lietuvos valstybės sostinė turėtų būti Vilnius, kas suprantama, norint sustiprinti Lietuvą kaip valstybę ir kuriant tam tikrą atsvarą Lenkijai. Vilnius kaip Lietuvos sostinė buvo įrašytas su vokiečiais suderintame Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškime dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo. Valstybės ribos nebuvo apibrėžtos, todėl ketinta neapsiriboti vien tik lietuviakalbių gyvenamomis teritorijomis. Jos turėjo sudaryti valstybės branduolį, tačiau valstybė būtų apėmusi ir nemažas teritorijas, kurių gyventojų tautinė sudėtis buvo mišri.

Orientacija į didesnę Lietuvą vis dėlto labiau buvo būdinga Vokietijos strategijai, plėtotai nuo 1917 m. antrosios pusės, pasikeitus reichskancleriui. Mat iki tol šias pareigas ėjęs Teobaldas fon Betmanas Holvegas (*Theobald von Bethmann Hollweg*) gana kritiškai vertino Oberosto pietinės dalies (į pietus nuo menamos linijos Bialystokas (Balstogė)–Lyda) integravimo į Lietuvą perspektyvas, ragino čia labiau atsižvelgti į Lenkijos interesus, laikydamas šią zoną lenkų ekspansijos sritimi. Lietuvių (lietuviakalbių) gyvenamose teritorijose į šiaurę nuo linijos Gardinas–Vilnius lietuvių protegavimas jam nekėlė abejonių, vis dėlto tarpinėje zonoje tarp lietuviakalbių gyvenamų teritorijų ištisinio ploto ir linijos Bialystokas–Lyda jis ragino karinę vadovybę laikytis kuo didesnio neutralumo tautiniu požiūriu (į šią mišrią tautiškai zoną pakliuvo ir Vilnius). Nors čia irgi reikėjo vadovautis nuostata visomis priemonėmis patraukti lietuvius į Vokietijos pusę, šioje zonoje lietuvių gyveno nedaug, tad vokiečių politika neturėtų būti vykdoma skriaudžiant lenkus, nesiskaitant su jų interesais – tokią nuomonę išreiškė tuometis reichskancleris, kurio pozicija apskritai buvo palanki lenkams. Kaip matyti iš Hindenburgo atsakymo reichskancleriui, jis nebuvo itin sužavėtas tokiomis instrukcijomis ir gynė nuomonę, kad visoje Oberosto teritorijoje turi būti vykdoma bendra politika ir užkirstas kelias lenkų propagandai⁴⁸.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Nr. 904 „Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos patvirtinimo“. Interneto prieiga Teisės aktų registre: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/218e50604d5211e5b0f2b883009b2d06>>.

⁴⁸ P. fon Hindenburgo raštas reichskancleriui T. fon Betmanui Holvegui, 1917 05 02 (nuorašas, mašinraštis). PA AA. R 22297.

Šiame susirašinėjime juntama tam tikra trintis tarp reichskanclerio ir faktinio vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado. Nesutarimų būta ir daugiau, o reichskanclerio ir aukščiausiosios karinės vadovybės (Hindenburgo ir Liudendorfo) konfliktas baigėsi tuo, kad T. fon Betmanas Holvegas 1917 m. liepos 13 d. savo postą prarado. Jį pakeitė reichskancleris Georgas Michaelis (*Georg Michaelis*), o nuo 1917 m. lapkričio 1 d. iki 1918 m. rugsėjo 30 d. reichskanclerio pareigas ėjo Georgas fon Hertlingas (*Georg von Hertling*).

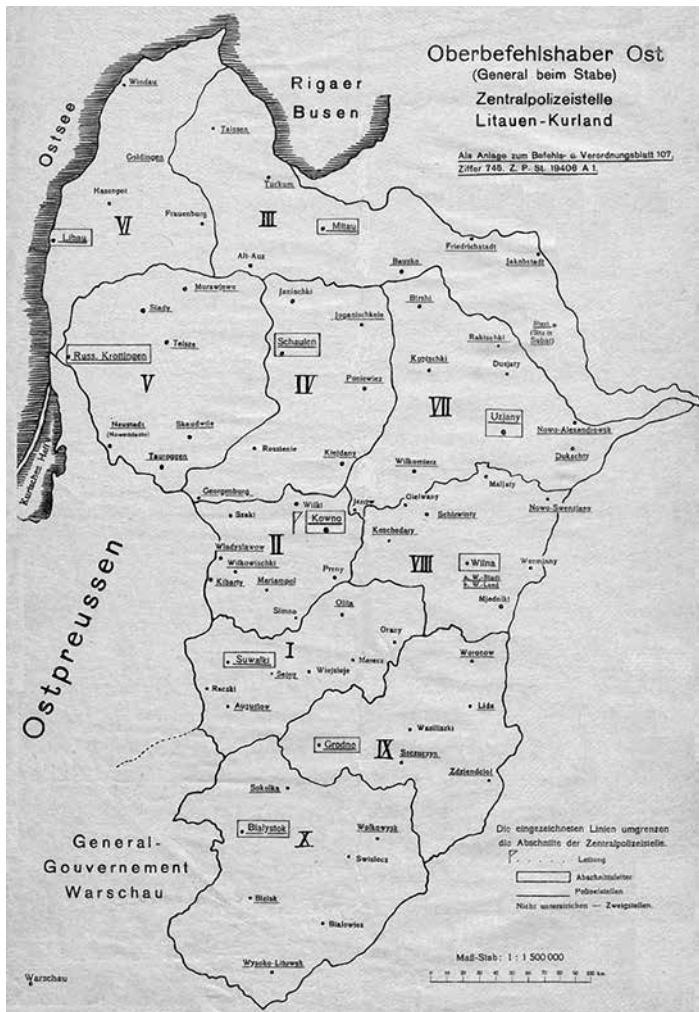
Reichskancleris G. Michaelis bandė Lietuvos atžvilgiu vykdyti aktyvesnę politiką⁴⁹, jam vadovaujant Vilniuje įvyko lietuvių konferencija, kuri išrinko Lietuvos Tarybą. Reichskanclerio poste būnant G. fon Hertlingui, Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje priėmė nutarimą skelbti Lietuvos nepriklausomybę. Nors šis nutarimas nesulaukė Vokietijos reichskanclerio ir aukščiausiosios karinės vadovybės pritarimo, pats Lietuvos valstybės atkūrimo klausimas nebuvo kvestionuojamas, remiantis Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. nepriklausomybės akto tekstu, suderintu su vokiečių pareigūnais ir numačiusiu Lietuvos suartėjimą su Vokietija konvencijų pagrindu.

Įdomu ir tai, kad 1918 m. sausio 27 d. buvo pasirašytas įsakymas, kuriuo nuo vasario 1 d. buvo atitinkamai pertvarkytas Oberosto teritorijos vidaus administracinis suskirstymas, panaikinant iki tol buvusią Bialystoko–Gardino karinio valdymo sritį, prijungiant ją administraciškai prie Lietuvos, pastarąją išskiriant į Šiaurės Lietuvą (*Litauen, Bezirk Nord*) ir Pietų Lietuvą (*Litauen, Bezirk Süd*)⁵⁰. Šį sprendimą lėmė generolo Ė. Liudendorfo nuostata pietinę Oberosto dalį valdymo prasme labiau integruoti, susieti su Lietuva, bandant taip užkirsti kelią lenkų ekspansijai. Šį motyvą, remdamasis archyviniais dokumentais, pažymi lietuvių kilmės amerikiečių istorikas V. G. Liulevičius⁵¹.

⁴⁹ LINDE, Gerd. Op. cit., 1965, S. 88.

⁵⁰ ВОЛКАВА, Вольга. Адміністрацыіна-тэрытарыяльны падзел Нямецкай акупацыйнай зоны Обер Ост (1915–1918 гг.). *Працы гістарычнага факультэта БДУ : навук. зб. Вып. 7 / рэдкал. : У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]*. Мінск: БДУ, 2012, с. 31. [с. 28–34.]

⁵¹ LIULEVICIUS, Vejas Gabriel. *War Land on the Eastern Front*, p. 198.

4 pav. Oberosto teritorija, apimanti Kuršą ir išplėstą į pietus Lietuvą, suskirstyta į centrinės policijos apygardas su policijos vadovybės centru Kaune. Žemėlapis buvo išleistas kaip įsakymų ir potvarkių periodinio leidinio „Befehls- und Verordnungsblatt des Oberbefehlshaber Ost“ Nr. 107 priedas 1918 metais⁵²

⁵² Vienas šio žemėlapių egzempliorių, saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, yra suskaitmenintas. Interneto prieiga: < <http://elibrary.mab.lt/handle/1/2014>>.

Taigi, vokiečių karinė vadovybė 1917 m. ir 1918 m. pirmoje pusėje numatė, kad Lietuva kaip valstybė bus ne tokia jau maža ir galimai apims ne tik buvusias carinės Rusijos Kauno, Suvalkų gubernijas (didžiąją jos dalį), dalį Vilniaus gubernijos, bet ir Gardino guberniją (bent jau nemažą jos dalį). Šie neviešini planai rėmėsi Vokietijos karinės vadovybės tikėjimu, kad vokiečiai karą laimės. Tokiu atveju didesnė Lietuvos valstybė, susijusi konvencijomis su Vokietijos reichu, būtų pastarajam naudinga strategiškai. Naudinga dar ir dėl to, kad tada ji taptų ne tik buferine valstybe, bet ir saugotą Vokietiją nuo Rusijos, o Rytprūsius – nuo atsikursiančios Lenkijos valstybės apsupty.

1918 m. kovo mėn. tarptautinė situacija, kai Rusija Vokietijai ir Austrijai-Vengrijai naudingomis sąlygomis pasitraukė iš karo, atrodo, tas pergalingo karo viltis palaikė. Karines pajėgas iš Rytų galima buvo permesti į Vakarų frontą ir pradėti naują didelį puolimą. Kaip žinoma, Pirmojo pasaulinio karo baigtį vis dėlto lėmė JAV įsitraukimas į karo Europoje su Vokietija ir jos sąjungininkais veiksmus. Tačiau tai, t. y. vokiečių pralaimėjimo perspektyva, ėmė ryškėti tik 1918 m. rugpjūčio mėn., o atomazga ir Vokietijos kapituliacija įvyko tų metų lapkritį.

Archyvinė medžiaga, saugoma Vokietijos URM Politiniame archyve, atspindi Lietuvos klausimo svarstymus Vokietijos ir Rusijos santykių kontekste Pirmojo pasaulinio karo metais. Iš jos matyti, kad Vokietijos aukščiausiose valdžios ir karinės vadovybės struktūrose nuo 1917 m. pavasario Lietuvos padėties ir ateities klausimai buvo sprendžiami aktyviau nei iki tol, šiais klausimais išryškėjo tam tikri nuomonių skirtumai ir net kolizijos. Jų būta ir 1918 m., o naujų, svarbesnių pokyčių Vokietijos strategijoje Lietuvos atžvilgiu atsirado 1918-ųjų vasaros pabaigoje ir rudenį, kai ėmė aiškėti, kad Vokietijos karinės pajėgos karo nelaimės, kaip kad buvo tikimasi anksčiau. Naujos politikos Lietuvos atžvilgiu rupu tada tapo naujasis reichskancleris Maksimilianas fon Badenas (*Maximilian von Baden*), užėmęs šį postą 1918 m. spalio 3 d. ir išbuvęs jame tik iki lapkričio 9 d., kai žlugo kaizerinė Vokietija. 1918 m. Vokietijos politikos pokyčiai Lietuvos atžvilgiu būtų atskiro tyrimo tema.

APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS IR IŽVALGOS

1. Į Pirmojo pasaulinio karo laikotarpio tyrimų istoriografiją nuolat įtraukiama naujų šaltinių, nes tų šaltinių daugelyje Europos šalių yra daug. Tačiau Lietuvoje kyla sunkumų dėl šio laikotarpio archyvinių dokumentų, taigi padėtis nėra tokia džiuginanti. Mat besitraukiant Rusijos kariuomenei 1915 m. buvo išvežti ir daugelio valdžios įstaigų archyvai. Okupavus Lietuvos teritoriją kaizerinės Vokietijos kariuomenei, dokumentai buvo kaupiami jau vokiečių okupacinės valdžios įstaigose ir karinėse struktūrose. 1918 m. pabaigoje–1919 m. pradžioje traukiantis iš Lietuvos Vokietijos kariuomenei, vokiečiai nemažą dalį šios medžiagos išgabeno. Be to, su Lietuva Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu susijusios dokumentacijos būta ir Vokietijos reicho, ir Rusijos (carinės, pocarinės ir sovietinės) centrinėse įstaigose. Dėl to tikslinės jos paieškos Vokietijos ir Rusijos archyvuose tiriant 1914–1918 m. laikotarpį būtų pageidautinos.

2. Vienas iš Vokietijos archyvų, kuriame saugomus dokumentus Lietuvos istorikai dar retai tiria, – Berlyne saugomas Vokietijos URM Politinis archyvas, kuriame yra ir su Lietuva Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu susijusios medžiagos. Kaip daugeliu kitų atvejų, ten saugomi archyviniai dokumentai patys savaime yra tik šaltiniai, kuriuos reikia „prakalbinti“, analizuoti, gretinti su kitais šaltiniais, įvertinti juos platesniame kontekste, susieti su istoriografija, ją praturtinti ir atnaujinti faktografiškai ir konceptualiai.

3. Straipsnyje pateikti pavyzdžiai rodo, kad Vokietijos URM susirašinėjimo su Didžiąja vadaviete, taip pat įvairūs kiti dokumentai „Lietuvos (lietuvių) klausimu“ (*litauische Frage*), tapę reikšmingi 1917 m., nebuvo tapatinami su „baltų klausimu“ (*baltische Frage*) ar „lenkų klausimu“ (*polnische Frage*). Šie dokumentai pradėti segti į atskiras Lietuvai skirtas bylas. Jose sukaupti istoriniai šaltiniai gali būti vertingi istorikams ieškant naujų faktų ir detalių tiek Vokietijos strategijos Lietuvos atžvilgiu, tiek kai kuriais kitais su Lietuvos 1917–1918 m. istorija susijusiais klausimais.

4. Papildomų galimybių atsiveria pasinaudojus interneto prieiga prie karo meto spaudos ir dokumentų archyvų, bibliotekų ir muziejų fondų įvairiose duomenų bazėse, virtualiose parodose, istorijai skirtuose Lietuvos ir užsienio portaluose. Minint Pirmojo pasaulinio karo pradžios

šimtmetį šios medžiagos pastebimai padaugėjo.

5. Turima medžiaga ir ligšioliniai istorikų tyrimai leistų teigti, kad 1917 m. įvykiai Rusijoje labai paveikė tuometę Vokietijos strategiją Lietuvos atžvilgiu. Buvo orientuojamasi į iškeltą Lietuvos valstybingumo klausimą ir tokį jo variantą, kuris būtų naudingas Vokietijos reichui. Vokietijos kariuomenės vadovybė strateginiais sumetimais buvo suinteresuota ne tik Lietuvos atskyrimu nuo Rusijos, bet ir jos atitolinimu nuo Lenkijos, taip pat Lietuvos valstybės sukūrimu, susiejant ją su Vokietijos reichu, kurį iš tikrųjų sudarė daug žemių, turinčių gana savarankiškų darinių statusą. Lietuvos valstybingumo klausimo strateginis sprendimas dėl kelių priežasčių Vokietijoje paspartėjo 1917 m. antroje pusėje.

6. Dėl ankstesnės lietuvių istoriografijos publikacijų (tarpukario, sovietmečio, laikotarpio po 1990 m.) gausos sunku būtų tikėtis viską vienu gaistu „apversti“, t. y. atskleisti visiškai iki tol nežinomų esminių Vokietijos strategijos Lietuvos atžvilgiu Pirmojo pasaulinio karo metais dalykų. Juo labiau kad užsienio šalių istorikai Vokietijos archyvų medžiagą yra panaudoję ir nemažai ja rėmęsi. Vis dėlto Lietuvos istorikams būtų naudinga pasinaudoti PA AA saugoma medžiaga tikslinant daugelį jau žinomų įvykių, papildant publikuotą medžiagą naujais faktais, kartais galbūt tik detalėmis, kurios, net jei ir neatrodo svarbios bendrame Vokietijos istorijos fone, gali būti gana reikšmingos to laikotarpio Lietuvos istorijai suprasti. Tai prisidėtų ir prie faktografinio mūsų istoriografijos atnaujinimo ir savo ruožtu galėtų pasitarnauti darant naujas konceptualias išvadas.

7. Vokietijos URM Politiniame archyve saugoma medžiaga iš dalies atspindi vokiečių karinių ir valdžios struktūrų ir lietuvių veikėjų santykius, kiek tai užfiksuota vokiečių valdininkų ir kariškių pranešimuose, tarpusavio susirašinėjimo korespondencijoje. Ši medžiaga taip pat galėtų būti naudojama atliekant tolesnius tyrimus.

Įteikta 2016 m. rugsėjo 15 d.

LA STRATÉGIE ALLEMANDE ENVERS LA LITUANIE EN 1917

**(recherches d'archives et aperçus historiographiques
dans l'étude de la politique de l'Empire allemand)**

Doc. dr. Arūnas VYŠNIAUSKAS

Académie Militaire Lituanienne du Général Jonas Žemaitis

L'article examine les sources conservées aux Archives politiques du ministère allemand des Affaires étrangères (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes*) et directement liées à la « question lituanienne ». Il montre que, dès 1917, la question de l'État lituanien est devenue d'actualité en raison des événements révolutionnaires en Russie et que le ministère allemand des Affaires étrangères s'est impliqué dans les péripéties de sa résolution. Il se préoccupait des aspects diplomatiques de cette problématique du point de vue du droit international, collectait les informations correspondantes et participait aux discussions sur le problème et aux processus essentiels des prises des décisions. La ligne stratégique du commandement politique et militaire du Reich allemand de restaurer un État lituanien sur la base du peuple lituanien (lituanophones) est clairement visible à partir du printemps 1917, et les fruits d'une telle politique sont nettement observables en 1918. Cette attitude a été déterminée non seulement par les projets de l'impérialisme allemand, mais aussi par l'objectif de renforcer la position géopolitique à l'est du Reich allemand et de la Prusse qui lui en faisait partie, en légitimant la séparation de la Lituanie de la Russie et en soutenant aussi l'indépendance du futur État lituanien de la Pologne.

GERMAN STRATEGY IN RESPECT OF LITHUANIA IN 1917

**(Archival search and historiographical insight
by exploring the policy of Kaiser Germany)**

Assoc. Prof. Dr Arūnas VYŠNIAUSKAS

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Sources stored in the political archives of the German Ministry of Foreign Affairs (Politische Archiv des Auswärtigen AMTE) directly connected with the Lithuanian issue were analysed in the article. The sources stated that since 1917 due to revolutionary events in Russia, the issue of Lithuanian statehood was actualized, and the German Ministry of Foreign Affairs was included in its solution. The Ministry took care of the diplomatic aspects of this problem in terms of international law, collected relevant information and participated in the deliberations of the problem and essential decision-making processes. The strategic line of the political and military leadership of the German Reich to restore the Lithuanian statehood on the basis of the Lithuanian (Lithuanian speaking) nation was clearly visible since spring 1917, while the fruits of such policy more clearly were seen in 1918. This condition was determined not only by the plans of German imperialism, but also by the elementary desire to strengthen the geopolitical situation of the German Reich and the state of Prussia, part of the German Reich, in the east by legalizing the separation of Lithuania from Russia and maintaining the planned separation of the state of Lithuania from Poland.